

Demokratija na ruski način

Zapad u ime velikih univerzalnih vrednosti, iza kojih se kriju interesima inspirisane agende, nedemokratske režime vidi u svima onima koji se ne uklapaju u njegovu zamisao demokratije. Tim zemljama je u najgorem slučaju ovaj ideal genetski stran, dok u najboljem nisu dovoljno „zrele“ da ga primene. I u slučaju Rusije ovakva šema je apsurdna.

U vreme dok zapadni mediji Rusiju predstavljaju kao zemlju koja se rve sa svojim nacionalističkim i imperijalističkim demonima, nije zgoreg odmaći se od retorike „propasti demokratije“ koju ta zemlja navodno proživljava. Čini se kao da je putinovski politički režim pozive nekadašnjeg prvog sekretara Komunističke partije Sovjetskog Saveza (KPSS) Mihaila Gorbačova na uspostavljanje demokratije i evropskog modela uspešno otpremio na nivo slučajnosti u dugom istorijskom razdoblju obeleženom autoritarnošću. Kulturalistička objašnjenja te evolucije uzela su maha: Rusi nisu „spremni“ za demokratiju i vekovima borave u kulturnim tradicijama kojima su zapadni koncepti strani.

Takav diskurs savršeno odgovara vladarima koji se, u ime takozvanih „kulturnih izuzetaka“ koje zagovaraju od Azije do Afrike, zapravo trude da održe svoje posebne interese. To je slučaj i sa američkom spoljnom politikom, koju prati mit borbe protiv „zla“, tj. protiv dugog spiska zemalja najrazličitijih političkih režima i ciljeva na koji se Rusiji iznova preti da će biti vraćena.

Pa ipak, zamisao o postojanju vanvremenskih karakteristika koje pogoduju autoritarnim režimima i razmatranja nepomirljivosti demokratije i ruskih tradicija ne predstavljaju relevantan pristup razumevanju političke dinamike, opisali je demokratskom ili ne, koja se u Rusiji odvija. Neobična dijarhija uspostavljena u maju 2008. dvostrukom inauguracijom Dmitrija Medvedeva na mesto predsednika države i Vladimira Putina na mesto predsednika vlade potvrdila je da politički režimi, na Zapadu koliko na Istoku, ne predstavljaju nepromenljiva dostignuća već evoluirajuće strukture, večno podložne novim pregovorima.

Zapadni diskurs o neophodnosti tranzicije bivših komunističkih zemalja u demokratiju nije oslobođen od interesima rukovodenih prikrivenih motiva niti ideološkog uverenja, koji se toliko često previđaju da se čine prirodnim. Ideja o postojanju gotovo savršenog „demokratskog modela“ koji otelovljuju evropski i severnoamerički parlamentarni sistem zapravo je mit koji osim što prećutkuje viševekovne istorijske procese i brojna savremena skretanja, ignoriše i razmatranja o mogućnostima prevazilaženja parlamentarizma putem demokratije koja bi dobar deo inicijative vratila građanima.

Prema takvoj šemi, Rusija spada ili u kategoriju onih zemalja koje svojom nesposobnošću da primene taj čuveni „model“ bacaju Zapad u očaj, ili onih koje su na putu da ga sustignu, koje od Zapada razdvaja samo banalna vremenska barijera. Ovde, dakle, imamo posla sa dve zamke: sa esencijalističkim pristupom, kojim vlada princip da Rusija ne može da prihvati vrednosti Zapada; i linearnim pristupom, prema kom je sve samo pitanje vremena, a ova zemlja samo je u zaostatku u odnosu na društveni model koji se smatra jedinstvenim i vanvremenskim.

Nije nam ovde cilj da negiramo teškoće i posebnosti ruskog političkog života nakon nestanka Sovjetskog Saveza, niti da izbegnemo priznanje značaja težine istorijskog iskustva. Sasvim je opravdano primetiti da počeci zapadnoevropskog modela sežu sve do srednjeg veka, da je gradska buržoazija igrala vodeću ulogu u prelasku sa srednjovekovnih na pojedinačne slobode i da je Rusija, koja nije imala iskustvo zapadnog feudalizma, oduvek živela pod autokratskim političkim režimom.

Podjednako je ispravno podsetiti na to da je ruska filozofija od XXI veka disocirala pojedinca, koji sebe promišlja izvan totaliteta, čoveka koji se može ostvariti jedino u skladu sa nekim organskim kolektivnim entitetom. Pa ipak, ti elementi objašnjenja ne mogu nadjačati važnost istorijskog konteksta u kom se u Rusiji postavilo „demokratsko pitanje“, kao ni socioekonomski uticaj ruskog reformizma.

„Neuspeh“ demokratije u Rusiji u velikoj se meri može objasniti traumatskim karakterom 1990-ih: društveno nasilje liberalnih reformi, neuspeh vlade da dođe do trajnog rešenja za sukob u Čečeniji i kolaps državnih institucija, što je sve dovelo do mogućnosti nestanka celokupne ruske države. Nakon tragičnih događaja na jesen 1993. (kada je Boris Jeljcin u krvi ugušio pobunu parlamenta), strah od prekomerne polarizacije zemlje naveo je vladajuće krugove na veličanje „patriotskog centrizma“ koji ideale ideološke opozicije briše u prilog pomirenju oko patriotskog slogana.

Široki konsenzus političkih formacija oko ideje o specifičnom razvojnom putu Rusije uspostavljen je već na parlamentarnim izborima 1999. Čak se i liberalne partije vode diskursom zasnovanom ne na potrebi za reformama, već za redom.

Čini se da je „demokratija na ruski način“, onakva kakva je devedesetih godina nastala, pala na tri testa. Pre svega, ukoliko je stanovništvo uistinu očekivalo da režim evoluirao, nije želelo nestanak sovjetske države. Implozija Sovjetskog Saveza i nastanak novih država proživljeni su kao nešto nametnuto, kako spolja, tako i iznutra. Ruska elita mahom se nije libila da te događaje predstavi kao zaveru protiv velike ruske moći, umesto da je ponudila njihovo racionalno čitanje i prihvatila ulogu Rusije u svemu tome, čime je nehotice pristala na igru protivnika svake evolucije.

Nakon toga, najodabranije od elita godinama su branile ultraliberalne principe koji su doveli do ogromnog osiromašenja stanovništva, zanemelog pred istovremenim rađanjem oligarhije koja se neometano šepuri svojim bogatstvom. Kao posledica toga, „demokratija“ se i dan-danas poistovećuje sa „tržišnom ekonomijom“.

Treće, navodna ruska demokratija devedesetih godina nije oklevala da se, uz podršku zapadnih zemalja, otvoreno oglašuje o socijalnu zabrinutost običnih ljudi i da se iznova ponaša do te mere antidemokratski da je doprinela diskreditaciji samog tog termina u javnosti. Ne treba zaboraviti da često pominjani kontrast između ličnosti predsednika Jeljcina i Putina ne sme da zamagli izvestan politički kontinuitet: prezidencijalizam (predsednički sistem, prim. prev.) u Rusiji učvrstio se Ustavom iz 1993, a vlada nikada nije dobila bitnu ulogu u oblikovanju državne politike.

Suočen s ovom neprivlačnom i neubedljivom demokratijom, Putin je u očima svojih sugrađana uspeo da na u isti mah povrati vlast u autoritarne ruke, ekonomski oporavi Rusiju i uspostavi društvenu stabilnost, pa makar ovo preklapanje bilo i cinično budući da počiva gotovo isključivo na porastu cena nafte i gasa.

Nasuprot onome što se mora prepoznati kao Putinov politički uspeh, pitanje toga koliko vlast predstavlja birače deluje kao marginalni luksuz koji ne odražava neposredna očekivanja ruskog društva, već isključivo očekivanja nekolicine zapadnih tehnokrata koji žude za tim da Rusija pođe „dobrim putem“.

Ovaj nedostatak uspeha demokratskih ideja u Rusiji nije proizvod manevra koji je orkestrirao Kremlj, već širokog konsenzusa. Još od devedesetih godina, sva istraživanja javnog mnjenja sprovedena u Rusiji potvrđuju da je stanovništvo u velikoj meri depolitizovano. Ruski građani nemaju poverenja u svoje institucije: s izuzetkom institucije predsednika u Putinovo vreme, svi drugi simboli vlasti, a posebno parlament, pravosuđe i policija, smatraju se instrumentima koji služe ličnim interesima elite, dok se političke partije sistematski kotiraju na samom dnu skale.

Za ogromnu većinu stanovništva pravo glasa ne predstavlja osnovno ljudsko pravo, dok izbori ne garantuju bilo kakav uticaj na vršenje vlasti - za koju se čak smatra da ima manje sposobnosti za vršenje pritiska na elitu nego tokom sovjetskog perioda. (1)

Sociološka istraživanja pokazuju da usled ovog otklona od politike ispitanici iznad svega zahtevaju da na vlasti imaju efikasnog „gospodara“ ili „upravnika“. Jačanje predsedničkih ovlašćenja i njihova personalizacija ne dovode do zabrinutosti, štaviše smatraju se garancijom stabilnosti. (2) Ispitanici ne osuđuju ni prisustvo bezbednosnih službi (silovki) unutar državnog aparata, za koje ne smatraju da se vode sopstvenim interesima, već ih vide kao jedan od glavnih rezervoara profesionalnih kadrova sposobnih da poprave zemlju. (3)

Takva logika različitost i sukobljenost vidi kao slabosti: zamisao da nacija nastaje na osnovu sposobnosti građana da vladaju svojim suprotstavljanim - raspravljamo se upravo s onima s kojima delimo nešto zajedničko - sasvim je očigledna. Nasuprot tome, podele (bilo političke, ideološke ili kulturne) smatraju se pretnjom po zajednicu, nečim što slama nacionalno jedinstvo umesto da ga ojačava.

Stoga je teško očekivati da će ruski političari ići protiv tako rasprostranjenih stereotipa o demokratiji među svojim sugrađanima, posebno u situaciji u kojoj takva „dirigovana demokratija“ omogućava pravdanje interesa vladajuće klase, koja je među sobom rasporedila najprofitabilnije političke, birokratske i ekonomske pozicije služeći se velikom konfuzijom između javnog i privatnog domena.

Ipak, bilo bi posve pogrešno na osnovu ovih zapažanja izvući zaključak da Rusi principijelno podržavaju autoritarne režime. Neke od osnovnih sloboda - poput slobode mišljenja, kretanja, prava na privatno vlasništvo i preduzetništvo - smatraju se nepokolebljivim postignućima. S druge strane, čini se da rusko društvo funkcioniše nezavisno od vlasti i da se i te kako može posvetiti i političkom i domenu institucionalizovanih udruženja. Država tu oblast ne može da oblikuje prema svojim nahođenjima: njeno pravo na upotrebu legitimnog nasilja ograničeno je, kao i njena moć prisile.

Utoliko je i prividni konsenzus po pitanju učvršćivanja autoritarnosti režima delimično iluzoran: konvergencija između ciljeva oporavka kako ih vidi Kremlj i očekivanja stanovništva, koja u ovom trenutku i te kako postoji, izgledno je samo

privremena. U slučaju ekonomske krize, društveni ugovor sa stanovništvom koje prihvata autoritarnost režima u zamenu za garanciju porasta životnog standarda, veoma bi se brzo doveo u pitanje.

U istoriji nema povratka na staro: sadašnji ruski politički režim pod krinkom „povratka Sovjetskom Savezu“ skriva projekat modernizacije i vesternizacije, paradoksalno, ali samo u okviru datog istorijskog razdoblja, koristeći se autoritarizmom i nacionalizmom. Odatle možemo da pretpostavimo da će se ti elementi, koji se smatraju motorom „oporavka“ ove zemlje, pre ili kasnije sukobiti s potrebama ruskog društva i njegovih novih srednjih klasa, kao i da će generacija manje izolacionistički nastrojenih elita tu pronaći svoje mesto.

„Neuspeh“ demokratije u Rusiji trebalo bi pre svega da podstakne razmatranje o propasti Zapada. Evropska unija u međunarodnoj areni nema željenu vidljivost, nalazi se u ekonomskoj recesiji usred uspona novih sila i deluje nesposobno da osmisli neki privlačni model društvenog razvoja za ostatak sveta. Sjedinjene Države za to vreme bezrezervno se kritikuju zbog sprovođenja imperijalne spoljne politike koja demokratske principe izvrgava ruglu. U takvom kontekstu, male su šanse da će u Rusiji, Kini i drugim zemljama upućivanje na „zapadni demokratski model“ pronaći publiku.

(1) Cf. Stephen White i Ian McAllister, „Dimensions of disengagement in post-communist Russia“, *Journal of Communist Studies & Transition Politics*, vol. 20, br. 1, 2004, Routledge, Njujork, s. 81-97.

(2) Nelli A. Romanovich, „Democratic values and freedom ?Russian style““, *Russian Social Science Review* , M. E. Sharpe, Armonk (Njujork), vol. 45, br. 1, 2004, s. 46.

(3) Alexed' Levinson, „Que pensent et disent les Russes de leur pouvoir“, u Aude Merlin (ur), *Où va la Russie?*, u izdanju Briselskog univerziteta, 2007, s. 154.